

Geleneksel Konutların Korumasında Afet Kararlarının Etkisi: Kapadokya Örneği*

Funda Solmaz Şakar¹ ve Yegan Kahya²

¹ Araştırma Görevlisi, Mimarlık Bölümü, Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli. solmazfunda@gmail.com

² Profesör, Mimarlık Bölümü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul. kahya@itu.edu.tr

* Bu çalışma İTÜ Restorasyon Doktora Programında Prof. Dr. Yegan Kahya danışmanlığında yürütülmekte olan "Kültürel Mirasın Korunmasında Değişimin Yönetimi: Kapadokya Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

ÖZET:

Kapadokya, sahip olduğu peribacaları, doğal oluşumlar ve geleneksel yaşamın izlerini yansıtan konutlar ve onların oluşturduğu yerleşim dokuları ile ilk defa 1976 yılında korunması gereken bir alan olarak tescillenmiş, 1985 yılında Dünya Miras Alanı ve 1986 yılında Milli Park ilan edilmiştir. Bölgenin bu derece koruma altına alınmasını sağlayan, peribacaları ve diğer kayaç formasyonlarının oluşmasını olanaklı kılan tüflü jeolojik yapıdır. Bu yapı, bölgeye özgü bir kaya oyma konut tipolojisinin oluşmasına imkân vermiş; aynı zamanda kaya oyma ve yığma taş konutların inşasında geleneksel mimariye malzeme teminini de olanaklı kıldığından, büyük oranda bugünkü geleneksel yerleşim dokularının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Geleneksel konut dokusunu oluşturan tüflü jeolojik katman, zamanla aşınarak yerleşimlerde afet olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. 1960'lerden itibaren Kapadokya yerleşimlerinde sıklıkla kaya düşmesi ve mağara çökmesi gibi olaylar yaşanmış ve bu olaylar sonrasında gerekli görülen yerlerde afete maruz bölge kararı alınarak, konutlarda yaşayanlar başka alanlara nakledilmiştir. Alınan bu kararlar sonrasında geleneksel konutlar uzunca bir süre kentsel doku içinde terk edilmiş halde varlıklarını sürdürmüştür. 1990'lar itibarıyla daha önce alınmış afet kararları çeşitli yöntemlerle aşılmaya başlanmış ve söz konusu konutların el değiştirmeleri olanaklı hale gelmiştir. Böylelikle afet dolayısıyla terk edilmiş birçok konutun 1990'lar itibarıyla turizm tesisine dönüştürülmesi süreci başlamıştır.

Bu çalışmada, Kapadokya özelinde meydana gelen, kaya düşmesi ve mağara çökmesi gibi afet olaylarının geleneksel yerleşim alanlarında ortaya çıkardığı koruma sorunları, mimari miras bağlamında incelenmiştir. Geleneksel konutlardaki geleneksel yaşamın kültürel ve fiziksel izlerinin, afet kararlarının yol açtığı dönüşüm sürecinden nasıl etkilendiği değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: *Kapadokya, Kültürel Miras, Geleneksel Konut, Doğal Afet, Değişim, Koruma*

The Effects of Disaster Decisions on the Conservation of Traditional Houses: Case Study on Cappadocia

ABSTRACT:

Cappadocia is a region that has valuable natural formations, fairy chimneys and traditional settlements with rich housing pattern. The region was first listed in 1976 as a conservation site, then designated as Natural and Cultural World Heritage Site in 1985 and National Park in 1986. All these conservation designations and titles are inscribed by means of the tuff geological structure of the area which has generated an authentic rock-cut and masonry

housing typology by making possible to shape rock easy and also by providing building materials.

The tuff geologic layer has been eroded in the course of time and caused natural disasters in the settlement areas frequently. From the 1960s, natural disasters such as rock falling and collapse of caves have been occurred in Cappadocia settlements and people living in these structures have been transferred to newly built houses. After these disaster and transfer decisions, traditional housing areas were abandoned for a long time in the urban fabric. In the beginning of 1990s, disaster decisions took before were started to be modified and it could be possible to resettle for these houses. So that the process of the transformation to the tourism facilities were started for many of the traditional houses in disaster areas.

In this research, conservation problems in the traditional settlements caused by the natural disasters were studied with in the context of architectural heritage. The effects of the transformation of the traditional houses to the touristic facilities caused by the disaster decisions were also evaluated.

KEYWORDS: *Cappadocia, Cultural Heritage, Traditional House, Natural Disaster, Transformation, Conservation*

1. GİRİŞ

Kapadokya ismi, İç Anadolu bölgesi sınırları içinde, jeolojik açıdan değişik formasyonlar barındıran, doğal ve kültürel miras alanları bakımından oldukça zengin bölgeyi tanımlar. Nevşehir il sınırları içinde kalan, Kapadokya'nın merkezi olarak ele alınabilecek bölge, ilk defa 1976 yılında sit alanı ilan edilmiş; 1985'te Dünya Miras Alanı, 1986 yılında da Milli Park Alanı olarak tescillenmiştir (Şekil 1).

Kapadokya'ya bugünkü ününü kazandıran, peribacaları ve diğer doğal varlıkların oluşmasını sağlayan, geleneksel mimariye malzeme teminini olanaklı kılan tüflü jeolojik katman, oldukça düşük birim ağırlıklı, yüksek gözenekli ve kolay şekillendirilebilir bir yapıya sahiptir (Topal ve Doyuran, 1997). Tüflü yapı, zamanla dış etmenlerin de etkisiyle aşınmakta ve bu aşınma çatlamalara, kopmalara ve çökmelere neden olmaktadır. Bu olaylar yerleşim alanlarında meydana geldiğinde can ve mal kaybına sebep olduğundan afet kapsamında değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında, meydana gelen kaya düşmesi ve mağara çökmesi olaylarının sebep olduğu afetlerin, kültürel miras alanlarındaki yapıları çevre üzerinde yarattığı etkiler ve dönüşümler irdelenmiş; ayrıca kültür varlığı olarak korunması gereken alanların, afete maruz bölge ilan edilmesi ile ortaya çıkan sorunlar değerlendirilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE GENEL AFET YAKLAŞIMI

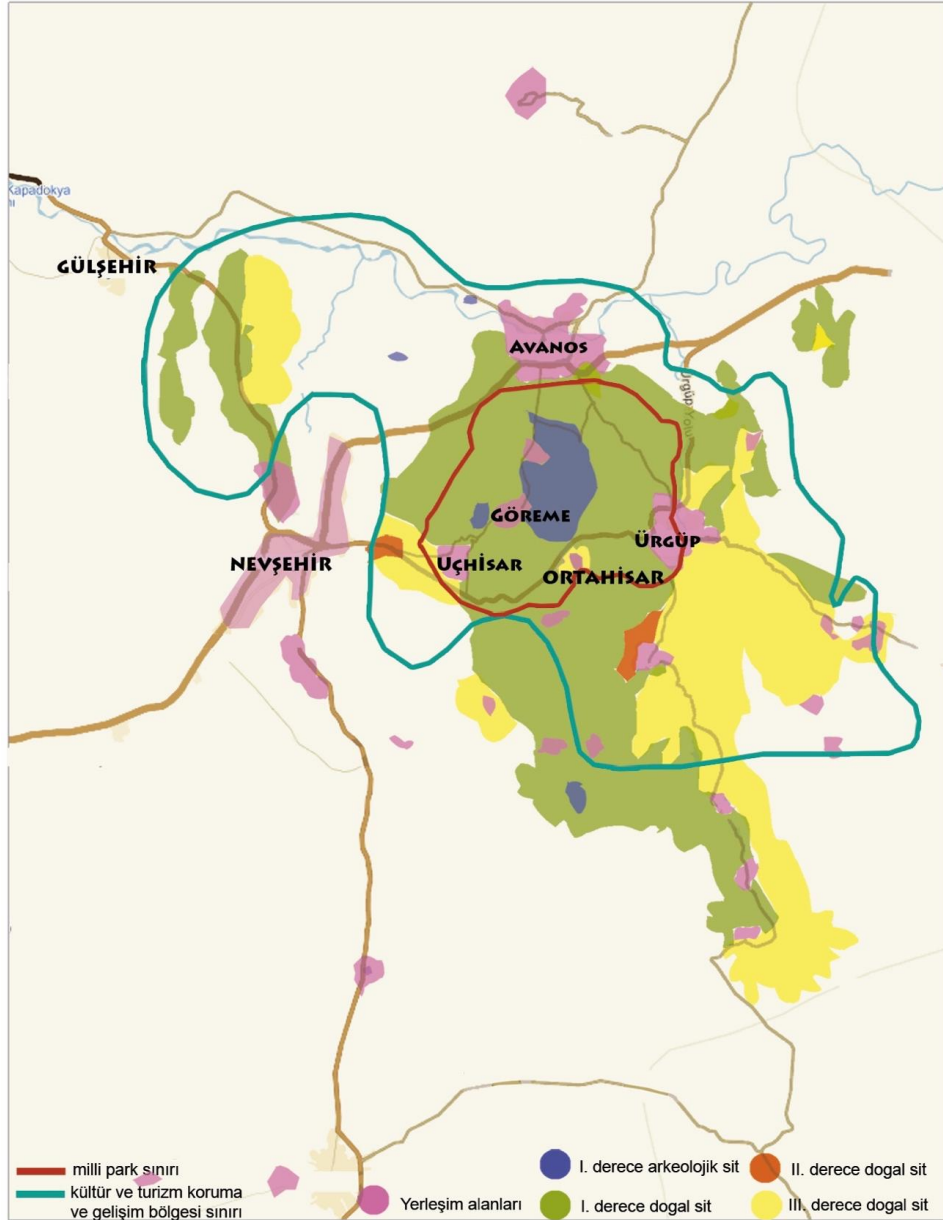
Afet kelime olarak çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkımlar için kullanılır (TDK, 2018). Afetler insan kontrolü dışında gerçekleşerek can ve mal kaybına sebep olurlar. 2013 yılında hazırlanan Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)' nda ise "Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylar" olarak tanımlanmıştır. Afet sonrasında afete maruz kalan yerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı büyük ölçüde zarar görür; kimi afetler meydana geldiği yerleşim yerinde yeniden yerleşme imkanını ortadan kaldırarak göç başlatabilir (Ataman, Taban, 1977).

Türkiye’de afetlere müdahale edilmesi, önlenmesi ve zararlarının azaltılması ve koordinasyon işleri 2009 yılında kurulan, önce doğrudan Başbakanlığa, sonrasında İçişleri Bakanlığına bağlanan Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) tarafından yürütülmektedir. Yaşanan afetlerle ilgili 1959 yılında çıkarılan 7269 sayılı “Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun”, en sonuncusu 2014 yılında olmak üzere yapılan bir dizi değişikliklerle halen yürürlükte dir.

Türkiye’deki afet yönetimi ve ulusal strateji ve politikalarının Japon Uluslararası İş Birliği Merkezi tarafından 2004 yılında hazırlanan “Türkiye’de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu (ÜSR)” nda dört ana döneme bölünerek incelendiği görülmektedir. Buna göre; 1944 yılı öncesi yalnızca olay sonrası müdahale dönemidir. Ülkenin zarar azaltma, önlem alma, etkili müdahale ve iyileştirme politikaları yoktur. 1944-1958 dönemi kısmen zarar azaltıcı önlemler dönemidir (ÜSR, 2004). Bu dönemde meydana gelen depremler sonrasında yasal düzenlemeler yapma ihtiyacı ortaya çıkmış ve ilk olarak 1944 yılında, Türkiye’nin afet yönetim sisteminin temelini de oluşturan 4623 sayılı “Yer Sarsıntılarında Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun”, sonrasında 1956 yılında 6785 sayılı “İmar Kanunu” ve 1958 yılında 7126 sayılı “Sivil Müdafaa Kanunu” çıkarılmıştır (ÜSR, 2004). 1959- 1999 dönemi ise afetler ve yapılaşmalardan sorumlu Bakanlıklar dönemidir (ÜSR, 2004). 4623 sayılı Yasanın sadece depremleri ele alması, diğer afetleri kapsamaması dolayısıyla 1959 yılında tüm afetleri kapsayan, afet sonrası iskân faaliyetlerinin esaslarını belirleyen ve halen yürürlükte olan 7269 sayılı “Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun” çıkarılmıştır. 1999 sonrası dönem ise 17 Ağustos 1999 depreminin yaşattığı kötü tecrübelerle istinaden uyanış dönemi olarak ele alınmaktadır. Bu dönemde devlet meydana gelen büyük kayıp ve zararları önleyebilmek için çeşitli KHK’lar ile afetle ilgili mevcut yasal altyapıyı güçlendirmeye çalışmıştır (ÜSR, 2004).

Afet olayları ile ilgili devlet politikaları ve çıkarılan ilgili yasa ve yönetmelikler incelendiğinde; bunların genellikle afetin önlenmesi ve zararın azaltılmasından çok, afet sonrası faaliyetlere odaklandığı görülmektedir (Türkiye’de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu-ÜSR, 2004:10). Afet sonrası fiziksel yıkımların tespiti için öncelikle bölgede AFAD uzmanları tarafından Jeolojik Etüt Raporu (JER) hazırlanmaktadır. Bu raporda hangi binaların zarar gördüğü, hangi binalarda iskana devam edilebileceği, hangilerinin nakledilmesi gerektiğine dair tespitler yapılmaktadır. Bu raporlara göre gerekli durumlarda İçişleri Bakanlığı’ndan “Genel Hayata Etkililik Oluru” alınarak, afetten zarar gören vatandaşlar “Afetzedeler” olarak kabul edilmekte ve konutlarının nakledilmesi için işlemler başlatılmaktadır.

Kapadokya Bölgesi özelinde afet kapsamında sıklıkla kaya düşmesi olaylarının yaşandığı görülmektedir. Kaya düşmesi, daha çok İç Anadolu Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşanan bir afet türüdür. AFAD verilerine göre Türkiye’de 1958 yılından itibaren 34 kişinin hayatını kaybettiği toplam 750 kaya düşmesi olayı yaşanmış ve bu olaylardan 26500 konut etkilenmiş ve bu konutların yerleri değiştirilmiştir (Türkiye’de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu-ÜSR, 2004:36).

3. KAPADOKYA'DA AFET

Kapadokya'nın jeolojik yapısı analiz etmek için yapılan testlerde tüf dayanımının oldukça zayıf olduğu anlaşılmaktadır (Topal ve Doğan, 1997). Ancak tüfün işlenmesi kolay bir malzeme olmasının yanında ekonomik koşulların ve kültürel geleneklerin de etkisiyle kaya oymacılık, bölgede karakteristik bir yapım yöntemi olmuştur. Bölgede süregelen bu yapım yöntemleri bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Valilik ve belediyelerin arşivlerinde yapılan incelemelerde yerleşim yerlerinde ve yakınlarında meydana gelen çok sayıda kaya düşmesi ve mağara çökmesi olaylarının can ve mal kaybına neden olduğu anlaşılmış ve alanda yapılan çalışmalarda bu afet durumunun kısmen devam ettiği gözlemlenmiştir (Şekil 2).

20. yy. ortalarından itibaren bölgede rapor edilen mağara çökmesi olayları da doğal afet olarak sayılmakta iken; Bakanlık uzmanları tarafından 1983 yılında hazırlanan raporda, mağaraların insan eliyle yapay olarak açıldığı ve buralarda meydana gelen çökme olaylarının doğal afet sayılamayacağı yönünde görüş bildirilmiş; bunun akabinde de 08.07.1983 tarihinde Bakanlık onayı ile mağara çökmesi doğal afet statüsünden çıkarılmıştır. Bu tarihten sonra bölgede mağara çökmeleriyle ilgili hiçbir işlem yapılmamış; sadece kaya düşmeleri doğal afet olarak ele alınmış ve buna göre işlemler yapılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, afetin Kapadokya'daki etkilerini daha yakından görmek için birbirine yakın ölçekteki Göreme, Uçhisar ve Ortahisar yerleşmeleri üzerinden afet karar ve süreçleri analiz edilmiştir. Nevşehir AFAD Müdürlüğü ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivlerinde çalışmalarda bulunulmuş, bölgedeki yerleşimlere ait jeolojik etüt raporları (JER) ve genel hayata etkililik olurları, koruma kararları incelenmiştir.

Bu raporlarda bölgede çok sayıda afete maruz bölge kararı ve akabinde konutlara yönelik nakil kararı alındığı görülmektedir. 1983 yılında mağara çökmesi olaylarının doğal afet kapsamından çıkarılması ile daha önce afetzede olarak ilan edilen bazı kişilerin hak sahipliğinin iptal edildiği bilinmektedir (Ortahisar JER, 1983; Göreme JER, 2005). Raporlarda bölgede meydana gelen afetlerin nedenleri olarak mağaraların inşaat tekniği açısından başarısız olması, oyma mekanların aralarındaki kaya kalınlığının gözetilmemesi, kayalarındaki bozulmalar, ısınma-soğuma çatlakları, mağaraların üzerine binen ağırlıklar (kagir konutlar), su şebekesi kaçakları ve atık sular olarak sıralanmaktadır (Ortahisar JER, 1983; Uçhisar JER, 1983).

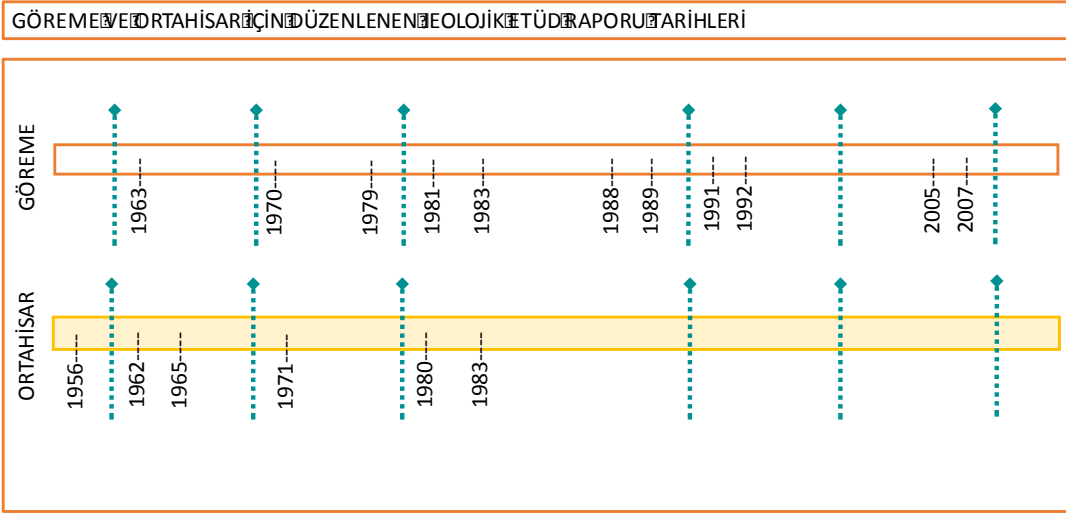
Afet durumu yerleşmeler özelinde incelendiğinde, Ortahisar' da kent meydanında bulunan kalenin jeolojik durumundan ötürü kaya düşmesi olaylarının daha erken tarihlerden itibaren görülmeye başlandığı söylenebilir (Şekil 3, 4). Ortahisar' daki en erken etüt raporu 1956'dır, altı adet jeolojik etüt raporunun hazırlandığı 1962 ile 1983 yılları arası en aktif dönem olarak gösterilebilir. İlçede 1983 yılından günümüze kadar herhangi bir afet rapor edilmemiştir. Bu noktada, Ortahisar' da 1983 yılında Afet Genel Müdürlüğü tarafından alınan mağara çökmesi olaylarının doğal afet statüsünden çıkarılması kararının etkili olduğu söylenebilir. Bu zamana kadar zaten kaleden kaya düşmesiyle ilgili kararlar alınmış ve kale etekleri afete maruz bölge ilan edilmiş olduğundan, 1983 yılı itibariyle de Ortahisar' da çokça açılan depolarda meydana gelen göçme olaylarının devlet tarafından afet sayılmamasından dolayı bu tarihten sonra kayıt altına alınmış herhangi bir olay olmadığı görülmektedir. Yaşanan kaya çökmesi olaylarının, zaten açılan depoların çoğunun kaçak olması sebebi ile de rapor edilmediği söylenebilir.

Göreme'deki en erken jeolojik etüt raporu 1963 tarihlidir (Şekil 3). Göreme için afet konusunun en aktif olduğu tarihler 1970 ile 1992 yılları arası olduğu göze çarpmaktadır (Şekil 5). Bu yıllar arasında Göreme için sekiz adet JER hazırlanmıştır. 1980li yıllarda yoğun olarak rapor edilen afet olaylarının, 1992'den itibaren azaldığı görülmektedir. 1992 yılından 2005'e kadar kayıtlarda herhangi bir afet olayı yaşanmamıştır. Bu durum analiz edildiğinde, Göreme'de afet olaylarının azaldığı dönem ile 90'lı yılların başından itibaren afete maruz konutların satış yasağının kalktığı ve afet statüsünden çıkarılmasının olanaklı hale geldiği dönemin çakıştığı görülmektedir. 1992 yılı itibariyle Göreme'de afete maruz konut ilan edilmesinden daha çok konutların afet statüsünden çıkarılmasına yönelik bir eğilimin olduğu söylenebilir. İl AFAD Müdürlüğü arşivlerine göre Göreme'de en son 2007 yılında afet yaşanmıştır.

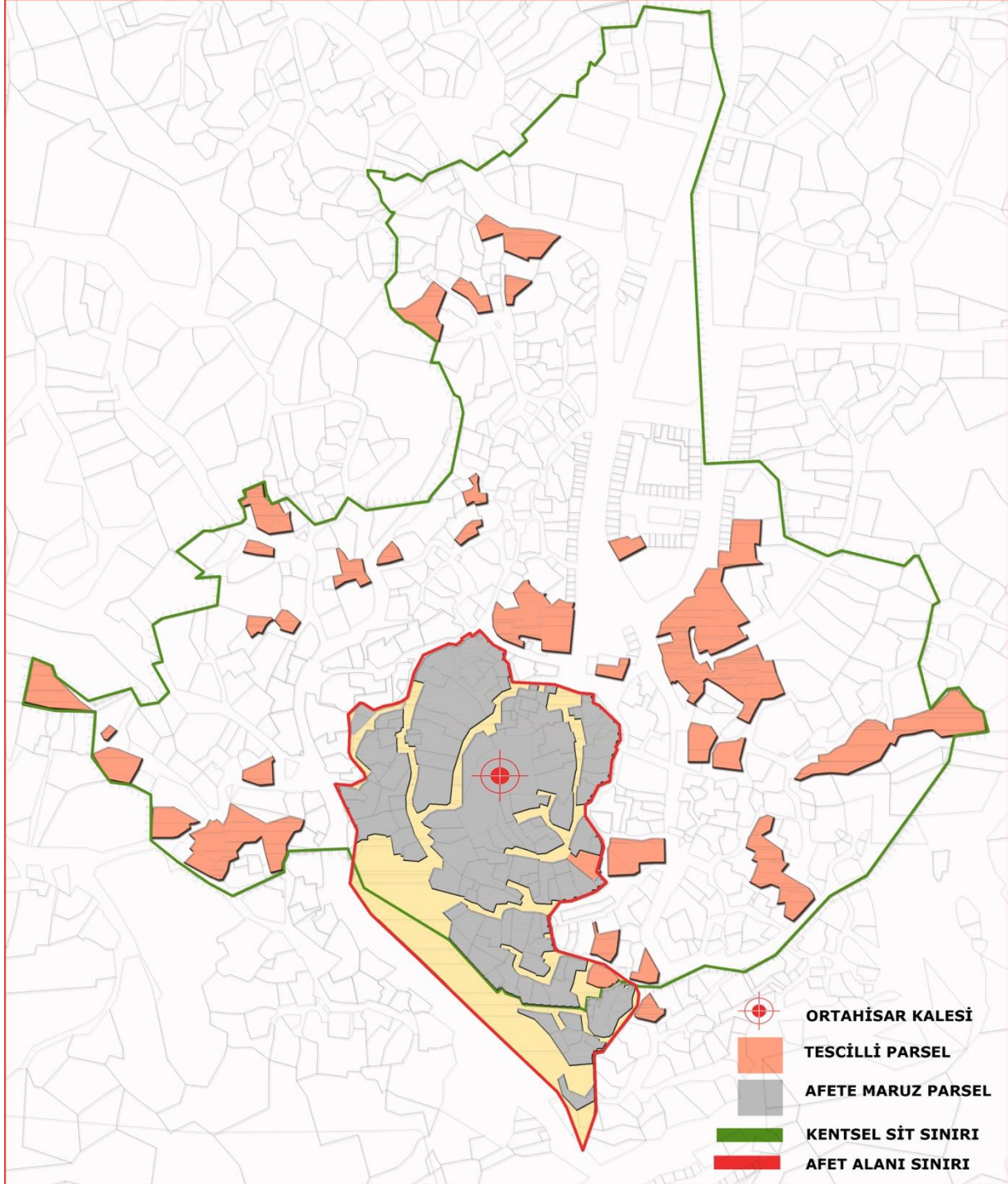
Uçhisar için en erken tarihli JER, 1960 yılında hazırlanmıştır. Bu yerleşmede afet konusunda en aktif dönem beş adet etüt raporunun hazırlandığı 1960 ile 1975 yılları arası olarak gösterilebilir. Uçhisar için en son 1983 yılında JER hazırlanmıştır.

Şekil 2: Ortahisar'da meydana gelen kaya düşmesi

Şekil 3: Göreme ve Ortahisar için düzenlenen Jeolojik Etüd Raporu tarihleri

Şekil 4: Ortahisar Kalesi ve etrafında afet alanı olarak tespit edilen bölge

Şekil 5: Göreme için hazırlanan jeolojik etüt raporlarında afet alanı olarak işaretlenen bölgelerin yaklaşık konumları

4. DEĞERLENDİRME

Afet konusu, Kapadokya'nın gündemine 1960'lardan itibaren girmeye başlamıştır. Muhtemelen bu tarihten önce de bölgede afet kapsamına giren olaylar yaşanmakta idi, fakat 1959 yılında 7269 sayılı Afet Yasası'nın çıkarılması ve afet yaşanan yerleşimlerde verilen devlet desteği, yaşanan olayların bu tarihler itibariyle gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır.

20. yüzyıl ortalarından itibaren bölgede çok sayıda kaya düşmesi ve mağara çökmesi olayı yaşanmış, bunun akabinde de çok sayıda jeolojik etüt raporu hazırlanmıştır. Bu raporların hemen hepsinde afet dolayısıyla nakledilmesi gereken konut sayıları ve kişi isimleri listelenmiştir. Afet nedenleri ve çözüm önerileri 1980'li yıllardan itibaren hazırlanan raporlarda ancak ele alınabilmektedir. Çok uzun yıllar afet sorunu, sadece mağara çökmesi ya da kaya düşmesi yaşanan konut sayılarının belirlenmesi ve sonrasında kaç kişiye yeni ev yapılacağını tespiti çerçevesinde ele alınmıştır. Afetlerin nedenlerini ortadan kaldırmaya ya da olabilecek zararları azaltmaya yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Afetin doğal ve kültürel varlıkları etkileme durumu ise 1983'ten itibaren vurgulanmaya başlamıştır. Göreme, ilk kez 1983 yılında hazırlanan JER' nda, korunması gereken bir alan olarak görülürken, yerleşime atfedilen değer "tarihi" ve "turistik" değer olarak anılmaktadır. Buradaki geleneksel konut dokusunun kültür varlığı olarak ele alınmadığı sadece turistik çekiciliğinin hesaba katıldığı görülmektedir. Yine Uçhisar için hazırlanan raporlarda da 1974 yılında alandaki mağaraların ve diğer yapıların turizm yönünden değerlendirilmesi gerektiği

belirtilmiş; 1983 yılında ise bölge sit alanı olduğundan afetle ilgili durumlarda bile Kültür Bakanlığı ve Anıtlar Yüksek Kurulunun tasarrufu olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan Ortahisar için hazırlanan 1983 yılındaki JER' nda da kaleden dolayı buranın sadece "doğal" değeri üzerinde durulmaktadır. Kale eteklerinde kaya düşmesine maruz kalan konutlar, Göreme'deki ve Uçhisar'daki konutlar gibi turistik olarak bile çekici bulunmamıştır.

Önceleri, afet sorunu, afetten zarar gören konutun başka bir bölgeye taşınması ile çözülebiliyorken, Kapadokya'da bu sorun yıllar geçtikçe daha karmaşık bir hale dönüşmüştür. 1976'da bölgenin sit alanı ilan edilmesi, 1985'te Dünya Miras Alanı, 1986'da Milli Park ilan edilmesi ve takip eden yıllarda bölgenin kültürel ve doğal varlıklarını korumaya yönelik birçok adımın atılmasıyla yerleşmelerde yeni yapılaşma şartları kısıtlanmış, geleneksel mimari ile inşa edilmiş konutlar ve mahalleler koruma altına alınmıştır. Afete maruz kalan konutların hemen hepsinin de koruma altına alınan bu bölgelerde yer alması, mevcut afet yasaları ile koruma yasalarını karşı karşıya getirmiş ve çatışmalarına neden olmuştur. Afet ile ilgili 7269 sayılı yasanın 13. ve 14. maddelerinde, afete maruz bölge ilan edilen alanda her türlü yapı yapımı ve ikamet yasaklanmakta, afete maruz kalan ve nakli yapılan konutların can ve mal güvenliği açısından bir an önce yıkılması şartı getirilmektedir. Bununla birlikte, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu da sit alanı içinde kaldıkları için aynı konutların yıkılmadan, olduğu gibi muhafaza edilmesini istemektedir.

1985'ten beri Dünya Mirası olarak da korunan ve önemli oranda geleneksel yapı stoğuna sahip olan Kapadokya yerleşmelerinde, 2863 sayılı yasa sayesinde, afet dolayısıyla taşınan konutların hiçbirisi yıkılamamıştır. Böylece geleneksel yaşamın izlerini barındıran ve önemli birer kültürel varlık olan bu konutlar toplu halde bir yok oluştan kurtulmuştur. Fakat öte yandan, Ortahisar' da olduğu gibi afete maruz konutlar kimi yerlerde bir mahallenin tamamını oluşturduğundan, bu mahallelerin tamamı boşaltılmıştır (Şekil 6, 7). İskân yasağı da olduğu için buralardaki konutlara müdahale edilememiş, hepsi boşaltılmış halde kaderine bırakılmıştır. Düzenli bakım onarımın yapılmadığı, içinde yaşantının devam etmediği çok sayıda konut zaman içinde yıkılmaya ve harabe olmaya yüz tutmuştur (Şekil 8). Bu mahaller yerleşim dokusu içinde uzun yıllar terkedilmiş halde olarak varlıklarını sürdürmüştür.

Burada yaşayan halk açısından bakıldığında ise yapılan sözlü araştırmalarda ailelerin, devlet tarafından kendilerine Afet Fonu'ndan 18 yıl, sıfır faizle kredilendirilen yeni konut verilmesinin sevinciyle, durumlarından memnun bir şekilde eski mahallelerini terk ettiği anlaşılmıştır (O. Arıkan-Nevşehir AFAD İl Müdürlüğü, kişisel görüşme, 28.11.2017). Bu dönemde devlet tarafından yapılan yeni konutların tapuları ev sahiplerine teslim edilirken eski konutların tapuları da yine ev sahiplerinde kalmıştır. Afete maruz konutlar sit alanında olmaları dolayısıyla yıkılmadığından ailelerde iki konut tapusu olmuştur.

1990'lı yıllardan itibaren artan turizm faaliyetleri ile birlikte Kapadokya'ya olan ilgi artmış, yerli ve yabancı çok sayıda turizmci bölgede turistik amaçlı çeşitli tesisler açmıştır. Turist sayısının her geçen yıl artması ile Kapadokya hem Türkiye'de hem de dünya çapında önemli bir turizm destinasyonu haline gelmiştir. Bu durum konaklama ve yeme-içme sektörünün gelişmesine, özellikle de bölgedeki otel sayısının ciddi oranda artmasına neden olmuştur. Yeni bina yapmaktan daha çok yerleşim merkezlerindeki mevcut yapı stokunu kullanma eğilimde olan turizmciler, bir süre sonra boşaltılmış afet konutlarını tekrar kullanmanın yollarını aramaya başlamıştır.

O dönem, bu yapıları tekrar kullanabilmek için iki engel bulunmaktadır: birisi yapıların tapularına konan ve satış yasağı getiren "afet" şerhidir; diğeri ise yapı ve ikamet yasağı getiren afete maruz bölge (AMB) kararıdır. Engellerden ilki, vatandaşların satış yasağı için

mahkemeye başvurusu ve mahkemenin Medeni Kanun'daki mülkiyet hükmü gereği satış yasağını kaldırmasıyla aşılmıştır (O. Arıkan-Nevşehir AFAD İl Müdürlüğü, kişisel görüşme, 28.11.2017). Böylelikle 1990'ların başında afete maruz konutların satış yoluyla el değiştirmelerindeki engel ortadan kalkmıştır. Yapı ve ikamet yasağı getiren ikinci engel ise jeoloji mühendislerine hazırlatılan "jeo-teknik etüt raporu" ile aşılmıştır. 7269 sayılı yasanın 14. Maddesinde geçen "Yasaklanmış afet bölgesi sınırları, alınacak tedbirlerle tehlikenin önlenmesi oranında daraltılır veya tamamen kaldırılır" hükmü gereğince, AMB kararı iptal edilmek istenen parsel için jeoloji mühendisinin başkanlığında bir rapor hazırlanarak Afet ve Acil Durum Müdürlüğü'ne sunulmaktadır. Yapıdan numuneler alıp analiz edilmekte ve bu rapora eklenmek üzere yapının afet dolayısıyla zarar görmüş bölümleri için mimar ve inşaat mühendisine proje hazırlanmaktadır. Yapının sıfır riskli hale nasıl getirileceğine dair hazırlanan rapor ve projeler Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarafından onaylandıktan sonra, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun görüşlerine sunulmaktadır. Diğer kuruluşların da uygun görüşüyle onaylanan projeler için, rapor ve projelerde önerilen afet önlemlerinin uygulanacağına dair ilgili belediyesinden taahhütname alınmaktadır. Son olarak da Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, söz konusu parselin AMB' den çıkarılmasına dair yazıyı Bakanlar Kurulu'na sunmakta ve Bakanlar Kurulu kararı ile parsel için alınan yapı ve ikamet yasağı kaldırılabilir¹.

Bu süreçlerle birlikte, afet dolayısıyla boşaltılmış konutlar için yapı ve ikamet yasağı kaldırılabilirdiğinden ve satış yoluyla el değiştirmelerinde de bir engel bulunmadığından, konutlar hızla el değiştirmeye başlamıştır. Öyle ki çoğu harabe durumundaki bu konutlar dönemine göre oldukça ucuz fiyatlara satıldığı için turizmciler genellikle toplu halde, ya da birkaç parseli bir arada satın alma yoluna gitmişlerdir. Böylelikle; yerleşim merkezlerinde oldukça fazla yapı grubu el değiştirmiş ve bunların çoğunluğu turizm amaçlı tesis olarak kullanılmaya başlanmıştır (Şekil 9).

Geleneksel yaşantının bütün izlerini taşıyan fakat iskân yasağı nedeniyle bakım onarımları yapılamayarak harabeye dönen eski yapılar ve içinde bulundukları mahalleler yıllar sonra bölgede turizmin etkinliğinin artmasıyla tekrar değerlendirilecek birer hazineye dönüşmüştür (Şekil 10). Oldukça geniş alanlara yayılan, bazen tamamen bir mahalleyi kapsayan afete maruz bölgeler, fiziki durumlarında hiçbir şey değişmemesine rağmen; bir anda afet alanı statüsünden çıkarılarak dönüştürülmeye başlanmıştır. Kapadokya'nın mistik havasını çekici bulup buraya yerleşen az sayıda yabancıların öncülük ettiği naif dönüşüm, zamanla sermaye sahiplerinin topluca bir mahalleyi satın aldığı, dünyanın en lüks butik otelini inşa etme yarışına soyundukları hoyrat bir dönüşüm halini almıştır. Bu sırada birçok konut, otel fonksiyonuna cevap verebilmek için özgün niteliklerini kaybetmek durumunda kalmış; taş odalı, kaya oymalı geleneksel Kapadokya konutu, kaya damlarında kapalı havuzu olan, spa merkezli otellere evirilmeye başlamıştır. Bugün Kapadokya'daki yerleşmelere bakıldığında geleneksel konutların yoğun olduğu bazı mahallelerin tamamen oteller bölgesine dönüştüğü görülmektedir. Alanın kentsel sit ilan edilmesini ve bölgenin Dünya Mirası olmasını sağlayan geleneksel, kırsal yaşamın izleri zarar görmüştür ve görmeye de devam etmektedir. Geleneksel konuttaki kültürel birikim bir anda kapitalin eline geçerek bölgedeki sosyo-kültürel değişimin en göze çarpan unsuru haline gelmektedir.

Afetler, fiziksel yıkımla birlikte aynı zamanda sosyal ve ekonomik bir yıkım olarak görülmektedir (Ataman, 1977). Bugün, Kapadokya'da yaşanan afetlerde fiziksel, sosyal ve ekonomik yıkımın yanında aslında bir kültürel yıkım da söz konusudur. Özellikle geleneksel dokunun yoğun olduğu Kapadokya yerleşimlerinde afet dolayısıyla yıkılan ya da zarar gören

¹ Afet ve Acil Durum Müdürlüğü yetki ve görevleri, 2009 yılı itibarıyla Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'na; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu yetki ve görevleri, 2012 yılı itibarıyla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonu'na; Bakanlar Kurulu yetkileri, 2018 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanlığı'na devredilmiştir.

yapılarda, özgün işlevler korunamayarak oradaki geleneksel yaşamın sürekliliği tehlikeye atılmaktadır.

Şekil 6: Ortahisar Kalesi'nin eteklerinde boşaltılmış bir mahalle

Şekil 7: Ortahisar'da kale eteklerinde afet dolayısıyla terk edilmiş konutlar

Şekil 8: Ortahisar Kalesi'nin eteklerinde afet dolayısıyla boşaltılmış konutların bugünkü durumu

Şekil 9: Göreme'de bugün sadece otellerin yer aldığı, 70'li yıllarda afet alanı olarak işaretlenmiş bölgenin genel görünümü

Şekil 10: Göreme’de bugün çok sayıda otelin yer aldığı, 80’li yıllarda afet alanı olarak işaretlenmiş bölgenin genel görünümü

5. SONUÇ

Ortahisar, Çavuşin, Uçhisar, Ürgüp(Kayakapı) gibi yerleşmelerde afet dolayısıyla boşaltılan konutların yer aldığı mahalleler uzun süre terk edilmiş halde, bakımsız ve işlevsiz bırakılmıştır. Aradan geçen süre içerisinde ise yasa ve yönetmeliklere dayandırılarak yapılan birtakım düzenlemelerle afete maruz konutların yeniden kullanımları olanaklı hale getirilmiş ve bu konutlar mülkiyet ve işlev değişimi yaşayarak ve çeşitli onarımlar görerek yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Bölgede, geleneksel konut aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel birikim afetler dolayısıyla kesintiye uğramış, uzun süre kullanılmamak üzere terk edilen konutlarda geleneksel yaşama dair kültürün izi zarar görmüştür. Böylece afete maruz bölge kararları, korunan alanlarda yaşanan dönüşümün bir aracı haline gelmiştir.

Öte yandan bugün hala bölgede çok sayıda yapı ya da yapı grubu daha önce alınmış afet kararları dolayısıyla terk edilmiş haldedir. Yapı sahiplerinin güçlü finans kaynakları bulmadan, bu alanlarda yeniden kullanım ve restorasyon uygulaması yapabilmeleri olanaksız hale gelmiştir. Bu noktada, yerel yönetimlerin afete maruz alanlar için gerekirse parsel bazına inerek afet önemleri alıp geleneksel konut alanlarının korunmasına yönelik bütünlük koruma politikaları belirlemesi ve bu politika ve stratejileri güçlü bir şekilde uygulamaya koyması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ataman, O. 1997. Devletin Doğal Afetlere İlişkin Politika ve Uygulamalarının Eleştirisi. Mimarlık. 77 (4), 33-35.
- Ataman, O., Taban, A. 1977. Türkiye’de Yerleşim Alanlarının Doğal Afetler ile İlişkileri. Mimarlık. 77(4), 25-27.
- Doyuran V. 1976. Ortahisar’ın çevresel jeolojik sorunları. Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni, c. 19, 83-88.
- Göreme Jeolojik Etüd Raporları (23.09.1963, 02.07.1970, 25.05.1979, 01.05.1981), İmar ve İskan Bakanlığı
- Göreme Jeolojik Etüd Raporları (16.02.1983, 12.04.1988, 03.10.1988, 25.04.1989, 27.09.1989, 05.10.1991, 09.04.1992, 03.02.2005, 19.07.2007, 27.04.2009), Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
- Topal T., Doyuran V. 1997. Engineeringgeologicalpropertiesanddurabilityassessment of Cappadocian tuff. EngineeringGeology, 47 (1997), 105-187. DOI: 10.1016/S0013-7952(97)00017-3
- Türk Dil Kurumu (TDK), Büyük Türkçe Sözlük. erişim: 4.02.2019
- Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP). Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. 2013. Ankara
- Türkiye’de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu (ÜSR). Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı. 2004. Ankara.
- Ortahisar Jeolojik Etüd Raporları (03.01.1962, 02.8.1965, 23.12.1969, 15.10.1971, 03.06.1980, 21.03.1983), İmar ve İskan Bakanlığı
- Uçhisar Jeolojik Etüd Raporu (25.01.1960), İmar ve İskan Bakanlığı